

KASZA PÉTER

**„MERT LÁTOM, HOGY [...] NÉHÁNYAN AZ ESEMÉNYEKET MÁSKÉPP
MESELI, MINT MEGTÖRTÉNTÉK...”****Megjegyzések Brodarics István *Historia verissimájának* keletkezéstörténetéhez**

Brodarics István hányatott élete során számos szerepben kipróbálhatta tehetségét és rátermettségét, hiszen volt diplomata, kancellár, püspök, kétségtelen azonban, hogy hírnevét elsősorban a mohácsi csatáról írott rövid, de drámaiságot nem nélkülöző beszámolójának köszönheti. Ugyanakkor a Mohács-beszámoló furcsa paradoxona, hogy miközben elképzelhetetlen olyan Mohácsról írott cikk, tanulmány vagy monográfia, amelyik ne használna és idézné Brodarics szövegét, a szöveg keletkezésével, ennek okaival és körülményeivel aránylag keveset foglalkozott a történelem- vagy az irodalomtudomány. Természetesen számos munkát lehetne idézni, amely valamilyen formában utal a Mohács-mű keletkezésének körülményeire, Brodarics történetírói felfogására, helyére a magyar és az európai historiográfiai hagyományban, ám ezek az írások, főleg mivel Brodariccsal csak mellékesen, általában egy nagyobb egész részeként foglalkoznak, megelégszenek a tudományban napjainkra kialakult álláspont elismertelével. Mivel azonban Brodarics elsősorban történetíróként vonult be a magyar tudományos köztudatba, történetíróként pedig egyetlen művet alkotott, a *Historia verissimát*, ezért úgy vélem, ahhoz, hogy megfelelőképpen tudjuk értékelni és értelmezni Brodarics történetírói érdemeit, elengedhetetlen, hogy művét alapos vizsgálatnak vessük alá.

A szöveg keletkezéséről megdöbbentően kevés konkrétumot ismerünk. Gyakorlatilag az egyetlen biztos adatunk az, hogy a szöveg Krakkóban jelent meg 1527. április 18-án, Vietor nyomdájában.¹ Ugyanakkor nem tudjuk, pontosan mikortól foglalkozott Brodarics a beszámoló megírásának gondolatával, mikor kezdett hozzá, és mikor fejezte be a munkát. Még azzal kapcsolatban is bizonytalan a szakirodalom, hogy hol írta Brodarics a művet: Habsburg Mária pozsonyi udvara mellett a régebbi szakirodalom felveti azt a lehetőséget is, hogy a szöveg a megjelenés helyén, Krakkóban íródott.² Nem kevésbé talányos, milyen szempontok vezették Brodaricsot a munka elkészítésekor, milyen célt vagy milyen célokat szolgált az emlékirat. Végezetül a szöveg műfaji besorolása is problematikus. Azon kívül ugyanis, hogy egyfajta kortörténeti művel van dolgunk, ha pontosabb meghatározásra törekszünk, azonnal ingoványos talajra tévedünk: emlékirat, beszámoló, pamflet, polemikus vitairat vagy objektív történetírói alkotás? Márpedig úgy

¹ RMK III, 270.² Vö. SZÉKELY Samu, *Brodarics István élete és működése*, TT, 1888, I–II. közlemény, 230.

vélem, esetünkben igencsak hangsúlyos és fontos a mű keletkezésének ideje és annak körülményei. A szöveg ugyanis rendkívül kiélezett helyzetben születik, úgy politikai szempontból, az országot tudniillik éppen a polgárháború veszélye fenyegeti a kettős királyválasztás következményeképp, mint Brodarics személyes sorsát tekintve is, amennyiben a legteljesebb egzisztenciális bizonytalanság időszakában íródik. Ilyen esetben pedig a mikor, hol és mi célból kérdésekre adott válaszok kisebb eltérései is komoly hangsúlyeltolódásokat eredményezhetnek az egész szöveg jellegének értékelése szempontjából.

Az alábbiakban ezekre a kérdésekre igyekszem választ adni. Előbb a mű keletkezésének körülményeit szeretném alaposabban górcső alá venni, tisztázni, milyen okok késztették vagy készíthették Brodaricsot a mű megírására, illetve hogy hol és milyen környezetben íródott a szöveg. Véleményem szerint ezen körülmények ismerete jelentős segítséget nyújt majd a mű céljának/céljainak feltérképezéséhez is.

A mű keletkezése

Előljáróban tekintsünk át, messzemenően a teljesség igénye nélkül, néhány Brodaricssal, illetve a korszak politika-, irodalom- és művelődéstörténetével kapcsolatos alapvető munkát, mely említést tesz a *Historia verissima* keletkezésének körülményeiről is.

Az első, Brodaricsról összefoglaló igénytel készült tanulmány, Székely Samu 1888-as, Történelmi Tárban megjelent cikke elég szűkszavúan a következőt mondja a *Historia verissima* keletkezéséről: „...Brodarics is ama munkájában, melyben a lengyel király felszólítására leírta a mohácsi gyásznapot...”³

A mindmáig egyetlen Brodarics-monográfia szerzőjénél, Sörös Pongrácnál a következők olvashatók: „...Brodarics, mint a lengyel király maga is elismerte, régebbi szolgálataival már érdemeket szerzett, most pedig azzal iparkodott kedveskedni, hogy a király kérésére megírja a mohácsi csatavesztés történetét. [...] Még pozsonyi tartózkodása alatt jött hozzá a felszólítás, és hamarosan eleget is tett a király felszólításának.”⁴

A 16. századi magyar–lengyel kapcsolatoknak egész monográfiát szentelő Hopp Lajos a következőket írja a mohácsi tragédia egyik első irodalmi visszhangjának számító Brodarics-szöveg keletkezéséről: „A muzulmán támadó hadjárat után Brodarics István, a mohácsi csatavesztés szemtanúja, I. (Öreg) Zsigmond megbízásából írta meg a történeteket, a Jagelló-kori kormányzás katasztrofális következményeit. Cuspinianus (Spieshaymer) magyarok elleni vádaskodása is arra késztette az előzményeket jól ismerő diplomátát, hogy megírja polemikus célzatú emlékiratát.”⁵

A 16–17. századi magyarországi történetírásról szóló, máig mérvadó munkájának Brodaricsot tárgyaló fejezetében Bartoniek Emma a következőképpen fogalmaz:

³ SZÉKELY, *Brodarics...*, 257.

⁴ SÖRÖS Pongrác, *Jerosini Brodarics István*, Bp., 1907, 82–83.

⁵ HOPP Lajos, *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar–lengyel hagyományban*, Bp., Akadémiai, 1992 (Humanizmus és Reformáció, 19), 80–81.

„...Zsigmond lengyel király, kit igen megrendített II. Lajosnak, testvéröccse fiának tragikus halála, [...] felszólítja Brodaricsot, hogy írja le részletesen, miként történt a katasztrófa. Hogy mikor fogott hozzá Brodarics munkája megírásához, s mikor készült el vele, pontosan nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy az 1527. április 18-i kelettel hagyta el Vietoris (Büttner) [...] krakkói nyomdáját. A művecske tehát a mohácsi csata utáni első fél évben íródott, egészen annak hatása alatt, és Zsigmond felszólítása mellett Cuspinianus vádjainak kivédésére.”⁶

Végül csak egyetlen idegen nyelvű példa. Marianna D. Birnbaum magyar és horvát humanistákról írott monográfiájában szintén azt írja, hogy Brodarics művét a lengyel király kérésére és Cuspinianus ellenében, mintegy vele polemizálva alkotta meg.⁷

Mint a fentebbiekből látható, a megírás okául általában két momentumot említ a szakirodalom: Brodarics egyrészt Zsigmond lengyel király felkérésére, mintegy annak megbízásából számolt be a mohácsi tragédia közvetlen előzményeiről, a csata lefolyásáról és Zsigmond unokaöccsének, II. Lajosnak haláláról; másrészt felelni akart a híres bécsi humanista, Johannes Cuspinianus (Spieshaymer) magyarokra szórt vádjaira, melyeket az a valamikor 1526 végén Bécsben kinyomtatott, a német rendekhez szóló törökellenes buzdító beszédében fogalmazott meg.⁸ A mű keletkezési idejét tekintve, mint láttuk, még nagyobb a bizonytalanság. Tulajdonképpen csak a *terminus ante quem* tűnik biztosnak, azaz hogy 1527. április 18-a előtt íródott a szöveg. Ennél pontosabb datálásra csak a szöveg kritikai kiadását elkészítő Kulcsár Péter vállalkozott. A kritikai kiadás bevezetőjében azt írja, a szöveg már Brodarics Budára érkezése után íródott, azaz 1527. március 18-a és április 18-a között.⁹ Kulcsár azzal érvel, hogy a szöveg Szapolyait királynak titulálja, tehát szerinte már Brodarics átállása után íródott. Mivel Brodarics 1527. március 18-án még Dévényben van,¹⁰ ami Habsburg-érdekszféra, március 24-én viszont már a Szapolyai által összehívott budai országgyűlésen találjuk,¹¹ Kulcsár március 18-át tekinti *terminus post quem*-nek. A datálási problémákra később még visszatérek, de előbb vizsgáljuk meg a szöveg keletkezésének fentebb említett kiváltó okait.

⁶ BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, Bp., 1975, 9.

⁷ „*De Conflictu* was first published in Cracow in 1527. It was written in the form of a monograph, in the third person, and, as it was mentioned before, it had been requested by Sigismund of Poland, uncle of Louis II. *De Conflictu* was more than a mere recapitulation of events: it was a polemic, directed against Cuspinianus and others who had spread incorrect information about the battle.” Marianna D. BIRNBAUM, *Humanists in a Shattered World: Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Los Angeles, 1986, 109. – Birnbaum, amint az az előszóból kiderül, elsősorban a magyar és a horvát szakirodalmat nem ismerő külföldnek írta összefoglaló jellegű monográfiáját, és leginkább magyar szakirodalomra támaszkodott, de ez még inkább aláhúzza annak jelentőségét, hogy Brodarics vonatkozásában, ha van egyáltalán idegen nyelvű irodalom, az átveszi a magyar szaktudomány eredményeit és állításait.

⁸ JOHANNIS CUSPINIANI *Oratio protreptica ad Sacri Romani Imperii principes et procures ut bellum suscipiant contra Turcum...*, Viennae Austriae, s. a. [1526].

⁹ STEPHANUS BRODERICUS, *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*, kiad. KULCSÁR Péter, Bp., Akadémiai, 1985, *Introductio*, 12.

¹⁰ Vö. FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piacon*, Száz, 1877, 58–61.

¹¹ Vö. FRAKNÓI Vilmos, *Magyar Országgyűlési Emlékek*, I, 127–128.

A Zsigmond-féle megbízás

Nézzük először a Zsigmond-féle megbízást. Ennek létezését alátámasztani látszik, hogy Brodarics műve Krakkóban jelent meg, továbbá hogy Brodarics, miközben – aránylag burkolt formában ugyan – szemére veti a keresztény uralkodóknak, hogy magára hagyták Lajost és Magyarországot a török elleni élet-halál harcban, Zsigmond és a lengyelek távolmaradását ügyes érvekkel mentegeti.¹² Logikusnak tűnik tehát, hogy a Zsigmond megbízásából született mű Krakkóban jelenjen meg, és természetesen igyekezzék Zsigmond és a lengyelek fejről elhárítani II. Lajos és a magyarok cserbenhagyásának ódiumát. A Zsigmond-féle felkérésre vonatkozó döntő érvet azonban egy bizonyos, Zsigmond által Brodaricsnak írt levél jelenti, mely az Acta Tomiciana VIII. kötetében olvasható. Ez a kötet tartalmazza az 1526-os évhez kapcsolódó diplomáciai iratokat és dokumentumokat, melynek végéhez a kötet szerkesztői hozzacsatolták Brodarics beszámolójának szövegét is, előtte azonban mintegy tematikus rendben összegyűjtötték a lengyel diplomácia Moháccsal kapcsolatos levelezését. Ezek között találjuk Zsigmond elhíresült levelét is, mely a következőképpen hangzik: „Reverendissime in Christo pater. Audientes vestram paternitatem ex tam ingenti naufragio serenissimi nepotis nostri et istius regni Hungariae salvam utcunque evasisse, cepimus non mediocrem voluptatem et in tanto dolore, quo tenemur, quod utique paternitas vestra incolumis sit, cuius in nos fidem et observantiam habemus compertissimam. Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae; nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent, sitque eius erga nos propensionis et observantiae, qua consuevit. Et bene valeat.”¹³

Mint látjuk, a levél elég rövid: Zsigmond néhány sorban kifejezi abbéli örömét, hogy Brodarics túlélte a csatát, majd következik a lényeg: megkéri Brodaricsot, tájékoztassa őt unokaöccsének, Lajosnak sorsáról, az ellenség, azaz a török tevékenységéről, és Magyarország pillanatnyi helyzetéről. Kétségtelenül nem egy klasszikus megbízási szerződés, de némi jóindulattal olvasható így.

Be kell vallanom, eleinte magam sem gyanakodtam erre a levélre, és készséggel elfogadtam, hogy az itt olvasható sorok jelentik a megbízás szövegét. Alaposabban belegondolva aztán arra jutottam, hogy azon kívül, hogy Zsigmond a *describere* 'leírni, beszámolni' igét használta, Brodarics művének címe pedig bizonyos kiadásokban *Descriptio*,¹⁴ leírás, nem sok minden utal arra, hogy Zsigmond a csata történetének megírására buzdította volna Brodaricsot. Sokkal inkább az adott helyzetre vonatkozó információkat kért tőle, elsősorban unokaöccsének sorsáról, a török hadak mozgásáról, és általában a

¹² „Nam de rege Poloniae Sigismundo, patruo regis alia prorsus ratio esse videbatur, quod is foedus cum Turca paulo ante pepigerat extremum excidium a suis regnis, quando aliter inter tot Christianorum principum dissidia non posset, vel hoc pacto avertere conatus, neque videbatur princeps integerrimus et fidei observantissimus contra confederatum principem auxilia ulla praestiturus.” BRODERICUS, *De conflictu...*, 27.

¹³ AT VIII, 222. (Kiemelés tőlem – K. P.)

¹⁴ Vö. id. kiad., *Introductio*, 16–17.

Lengyelország *antemuralé*jaként, védőbástyájaként szolgáló Magyarország általános helyzetéről. Azt is mondhatnánk, a kérés inkább „politológiai”, mintsem „történeti” elemzést, beszámolót kért Brodaricstól. További problémát okozhatott, hogy Brodarics tulajdonképpen írt is egy ilyen beszámolót 1526. szeptember 6-án Pozsonyból,¹⁵ röviddel odaérkezése után. Akik tehát Zsigmond levelét a Mohács-mű megírására való felkérés direkt bizonyítékaként kezelték, joggal vélhették úgy, hogy mivel Brodarics már írt egy helyzetjelentést Krakkóba, arra nem kellett még egyszer felszólítani, a fentebb említett másik két momentum pedig, tudniillik hogy a mű Krakkóban jelent meg és legalábbis nem firtatja Zsigmond felelősségét a csatavesztésben, alátámaszthatta azt az olvasatot, hogy ez valóban „a” felkérő levél.

Az ilyen jellegű értelmezéshez hozzájárulhatott, hogy a levél keltezetlen (egyébként nemcsak az Acta Tomiciana nyomtatott kötetében lévő szövegen, hanem a kéziratokon sincs dátum¹⁶), és elvileg 1526 őszén bármikor keletkezhetett, amíg Lajos holttestét meg nem találták, és ennek híre Krakkóba nem ért.¹⁷

A Zsigmond-levél datálásával eredetileg azért kezdtem behatóbban foglalkozni, mivel arra szerettem volna felhasználni, hogy segítségével esetleg pontosabban meghatározható legyen, mikortól is kezdett foglalkozni Brodarics a beszámoló elkészítésével, vagy az elkészítés gondolatával. Világosnak látszott, hogy ha a szakirodalom ezt a levelet tartja a Zsigmond-féle felkérés perdöntő bizonyítékának, akkor, ha sikerül precízebben behatárolni keletkezésének idejét, megadhatjuk, ha nem is mű keletkezésének *terminus post quem*jét, hiszen a szöveg létrejöttéhez minden valószínűség szerint a Cuspinianus-oratio erjesztő hatása is kellett, de legalább is azt az időpontot, amikor Brodaricsban felmerülhetett a megírás gondolata. A levél keltezetlensége számomra elsősorban emiatt jelentett problémát.

Természetes kiindulópontnak látszott Lajos halálhírének kérdése. A levél alapján egyértelmű, hogy megírásának pillanatában Zsigmondnak nem voltak biztos információi

¹⁵ AT VIII, 220–221.

¹⁶ A legmegbízhatóbb kézirat a varsói Biblioteka Narodowában található: Teki Górskiego, Tomus 29, 40r.

¹⁷ II. Lajos holttestének megtalálásáról Sárffy Ferenc győri várkapitány 1526. október 19-én értesítette Brodaricsot. A levél szövege kiadva: PRAY, *Annales*, V, 121–122. Magyarul megjelent a *Mohács emlékezete* (szerk. KATONA Tamás, Bp., 1979², 158–160) című kötetben BARTONIEK Emma fordításában, azonban itt a levél datálása téves. Bartoniek ti. december 14-re keltezi a levelet, mely „ex arce Iauriensi feria VI. post Lucae Evangelistae” íródott. Bartoniek ezt Szent Luca ünnepe utáni péntekkel azonosítja, és mivel a Luca-nap (december 13.) 1526-ban csütörtökre esett, így a következő péntek december 14-e lenne. Botlik Richárd a levél datálási problémájáról írt cikkében meggyőzően bizonyítja, hogy a levél nem Luca, hanem Lukács evangélista ünnepét (október 18.) követő pénteken íródott, ami 1526-ban véletlenül szintén csütörtökre esett, így a következő péntek október 19-e. Lásd bővebben: BOTLIK Richárd, *1526. október 19. Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez*, Száz, 2002, 669–679. Botlik érvelését alátámasztja egy 1526. november 14-én kelt Brodarics-levél, melyet Christoph Szydłowiecki lengyel kancellárnak írt. Ebben a következő olvasható: „Mitto ad Vestram Illustrissimam Dominationem paria litterarum eius, qui fuerat missus ad corpus regium perquirendum.” (Vö. *Elementa ad fontium editiones*, XXXIV, *Documenta ex Archivo Regiomontano in Poloniam spectantia*, pars IV, edidit Carolina LANCKORŃSKA, Romae, 1975, 72.) Az utalás minden valószínűség szerint Sárffy levelére vonatkozik, melyet Brodarics nem továbbíthatott volna Krakkóba, ha az csak decemberben íródik.

Lajos sorsát illetően. Még ha kapott is kósza híreket a tragédiáról, azok nem erősítették meg minden kétséget kizáróan unokaöccse halálhírét. Meg kellett tehát vizsgálnom a lengyel udvar levelezését 1526. szeptember–október folyamán, hogy megtudjam, mikortól nincs többé kétségük Lajos haláláról. Alapkonceptióm szerint, amennyiben a Sárffy-levél datálásából indulunk ki, a lengyel udvarban legfeljebb október közepéig lehetett valamelyes bizonytalanság ezzel kapcsolatban, tehát a Zsigmond-féle levélnek mindenképpen szeptember folyamán, esetleg október elején kellett íródnia. Azaz, amennyiben ez tényleg egyfajta „megbízólevél”, Brodarics már igen korán, 1526 októberétől foglalkozhatott a csata történetének megírásával. Tüzetesebben végigolvasva azonban azokat a leveleket, amelyek az Acta Tomiciana idézett kötetében a mohácsi csatavesztéssel foglalkoznak, némileg meglepő felismerésre jutottam. A Tomiciana vonatkozó kötete számos levelet őriz a Mohács utáni első hónapokból, melyek nagyobb része sajnos keltezetlen, de tartalmuk alapján egyértelműen a csata utáni hetekben születtek. Ezeket részben Zsigmond, részben más lengyel államférfiak, országnagyok írták a legkülönbözőbb magyarországi hatalmasságokhoz, Mária királynétól Szapolyai erdélyi vajdán át Burgio báróig.¹⁸ Vegyünk kicsit alaposabban szemügyre néhányat ezek közül a levelek közül!

Az első egy szintén keltezetlen, Habsburg Máriának írt levél, melyben Zsigmond tőle is azt kéri, minél gyorsabban tájékoztassa őt Lajos sorsáról és minden egyéb fejleményről. Idézem: „Accepimus infelicissimum nuncium, prostratum esse cum exercitu suo per Turcos serenissimum nepotem nostrum, dominum Ludovicum, tantumque in eo stragem commissam, ut de salute illius maiestatis non sit satis compertum. [...] *nosque cum de vita serenissimi coniugis sui tum etiam de rebus omnibus, quam celerius poterit, certiores facere dignetur.*”¹⁹

A második és harmadik kivonat Petrus Tomicius lengyel alkancellárnak Brodarics-hoz, illetve Zsigmondnak Burgio báróhoz írott leveléből való. Ha a dőlt betűvel kiemelt részeket figyeljük, megint csak azt tapasztaljuk, hogy a levélírók mindkét esetben információkat kérnek a címzettektől, Brodaricstól és Burgiótól Lajos sorsára és a magyarországi helyzetre vonatkozóan.

„De interitu serenissimi domini, domini Ludovici, regis, tametsi iam propemodum apud nos conclamatum sit, tamen quia nescio, qui iique non ingrati et propterea non reiecti rumores spargantur, fore adhuc nonnullam spem de vita eius maiestatis.

Maiestas domini mei mittit istuc nuncium cum litteris. *Ego plurimum rogo Vestram Reverendissimam Dominationem, ut quicquid certi et explorati cum de his, tum de ceteris habuerit, simul et reliquiae dominorum Hungarorum, quid praeseferant, quidve praetendant, quorsum animus et cogitationes suas dirigant, quid consilii in tam ancipiti fortuna capiant, quem sibi praeesse destinaverint, me litteris suis facere velit certiore.*”²⁰

„Quia cum de salute illius maiestatis, tum etiam de reliquis rebus, uti se habent, adhuc plane incerti sumus, mittimus istuc nuncium nostrum, ut de omnibus quam primum

¹⁸ AT VIII. Zsigmond Máriának Nr. 173 (213–214) és Nr. 176 (215); Szapolyai Jánosnak Nr. 175 (214–215); Burgiónak Nr. 186 (223).

¹⁹ AT VIII, 213–214. (Kiemelés tőlem – K. P.)

²⁰ AT VIII, 222–223. (Kiemelés tőlem – K. P.)

certiores esse possimus rogamusque tam magnificenciam, ut nobis significare velit, quid cum illius maiestate et statu istius Regni sui agatur.”²¹

Végezetül a negyedik, egy Máriának írott újabb levél, melynek szintén a dőlt betűvel kiemelt része az igazán fontos: „Quamvis significavit iam nobis maiestas vestra per suum nuncium casum et interitum serenissimi coniugis sui et nepotis nostri desiderantissimi, *tamen quia post adventum hic nostrum non cessant varii rumores de illius maiestatis vita et quidem in dies magis invalescere*, et ut audimus, maiestas vestra mittere dignata est Czettricz ad eum locum, in quo eius maiestatem lapsam et exstinctam referebat, perquisitum, an eius relatio vera esset nec ne, quod alii constanter id negarent; mittimus hunc nuncium ad invisendam maiestatem vestram simul, ac ut de iis quae istic aguntur certiores reddamur. *Plurimum rogamus maiestatem vestram, ut tam de vita ipsius serenissimi nepotis nostri quam etiam de rebus hostilibus et statu praesenti istius regni Hungariae nobis significare nobisque certum documentum*, quid tandem indubie credere debeamus, *praestare dignetur*, nam et iusta, quae illius maiestati iam paravimus, distulimus exsolvere huiusmodi rumoribus de incolumitate ipsius [...] permoti.”²²

Ha ezen utolsó levél második kiemelt részét összevetjük a Brodaricshoz címzett, állítólagos megbízólevél szövegével, a hasonlóság rögtön szembetűnik: „Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae; nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent...”²³

Azt gondolom, az idézett szövegek magukért beszélnek. Mint említettem, a Tomiciánában Moháccsal kapcsolatban található levelek zöme sajnos keltezetlen, van azonban köztük néhány dátummal ellátott irat is, melyek a fentebbiekhez hasonló céllal, szövegezéssel és hangnemben íródtak,²⁴ kellően megalapozva tehát azt a véleményt, hogy a többi is valóban a Mohács utáni első hetek zűrzavarában született, amikor a lengyel kormány és diplomácia mindent elkövetett, hogy minél gyorsabban minél pontosabb értesüléseket szerezzen II. Lajos valódi sorsáról és a magyarországi helyzetről.

A diplomáciai sürgés-forgás nem is indokolatlan, ha meggondoljuk, hogy Zsigmond, mint II. Lajos nagybátyja, a király halála esetén maga is aspirálhatott a magyar vagy még inkább a cseh trónra, ehhez azonban biztosat kellett tudnia Lajos sorsát illetően. De ugyanilyen nyilvánvaló az ellenkező oldal taktikázása is. Mária királyné már a csata másnapján értesült Lajos haláláról Czettrich Ulrichtól, aki saját szemével látta a királyt a Csele-patakban elmerülni. Ha fel is tételezzük, hogy eleinte talán bizakodott, hogy Lajos mégsem halt meg, reményei néhány nap alatt bizonyára szertefoszlottak.²⁵ Mária kör-

²¹ AT VIII, 223.

²² AT VIII, 215.

²³ Vö. 13. lábjegyzet.

²⁴ Ismerjük Várdy Pál egri püspök Zsigmondnak írt levelét 1526. szeptember 13-áról (AT VIII, 215–217), illetve az arra küldött válaszlevelet szeptember 17-éről (AT VIII, 217–218). Mindkettő a csata utáni helyzetet mérlegeli.

²⁵ A Habsburg-családban már szeptember elejétől tényként kezelték Lajos halálát. Ferdinánd bizonyossággal közli ezt Margit főhercegasszonnyal 1526. szeptember 18-i levelében. Vö. *Magyar történelmi okmánytár brüsszeli levéltárakból I. (1441–1538)*, szerk. HATVANI Mihály, Pest, 1857, 41–43.

nyezetében mégsem erősíti meg senki a lengyel udvar felé Lajos halálhírét, ami szintén a trónöröklési aspirációkkal áll összefüggésben.²⁶ Mária célja kezdettől fogva az volt, hogy a magyar és a cseh trónt biztosítsa bátyja, Ferdinánd számára. Az ehhez szükséges politikai manőverekhez viszont időre volt szüksége, ezért szeptember folyamán Lajos halálhírét lebegtető híreket küld (és talán küldet) Krakkóba, hogy elbizonytalanítsa, tétovázásra kényszerítse a lengyel diplomáciát.²⁷ Maga Brodarics is azt írja szeptember 6-án Pozsonyból kelt levelében, nem tudja elhinni, hogy a király meghalt, noha valószínűleg ő is értesült Czettrich jelentéséről. Mindezek tükrében érthető a lengyel diplomácia erőfeszítése, hogy végre hiteles adatokhoz jusson a magyarországi eseményeket illetően.

A fentiek alapján két következtetést vonhatunk le. Egyfelől véleményem szerint kétségbenvonhatatlan, hogy az Acta Tomiciana VIII. kötetének 222. lapján található, Brodarichhoz címzett levél 1526 szeptembere folyamán keletkezett, abban a néhány hétben tehát, amíg a lengyel udvarban nem rendelkeztek biztos hírekkel Lajos sorsát illetően. Thurzó Elek szeptember 29-én már tényként ír Zsigmondnak Lajos haláláról, október 11-én a magyar rendekhez írott levelében Zsigmond király ugyancsak megalapozott tényként kezeli a kérdést. Másfelől viszont arról is meg vagyok győződve, hogy a sokat emlegetett Zsigmond-levél pontosabb datálása jottányival sem visz közelebb minket a Brodarics-mű keletkezési idejének precízebb meghatározásához. Úgy vélem, a fentebb általam idézett, Lengyelországból írott leveleket valószínűleg senki nem értékelné másnak, mint amik: tehát információkérő leveleknek. Az időbeli és a szövegezésbeli egyezések alapján pedig kijelenthetjük, hogy nagy valószínűséggel a Brodarichhoz írott levélnek sem volt ettől eltérő célja. *Véleményem szerint tehát semmiképpen nem olvasható úgy, mint felkérés egy történetírói munka megalkotására!* Ily módon tehát, ha ezzel a levéllel nem lehet bizonyítani, hogy Zsigmond megbízta vagy felkérte volna Brodaricsot a csata történetének megírására, azt sem jelenthetjük ki, hogy Brodarics már 1526 szeptemberében foglalkozott volna a mű megírásának gondolatával. Természetesen nem

²⁶ Brodarics levele Krakkóba szeptember 6-án: „Regia maiestas [...] nondum tamen pro certo sciri potuit ubi sit. Quod ad salutem regis attinuit, nihil praetermisi, quod a me provideri potuit. Fuerunt deputati ex primoribus, qui nihil aliud curarent nisi servare regem. *Non possum ullo modo mihi persuadere, eum periisse.*” AT VIII, 220–221. Várday Pál szeptember 13-án: „Scripsi etiam regiae maiestati – *dicitur enim vivere et Posonii esse sed grave vulnus habere* – ne desperaret, sed reliquas belli colligeret; [...] *sed a regia maiestate nuncius meus nondum rediit, quare de vita eius nihil adhuc accepi.*” AT VIII, 215–217. Thurzó Elek csak szeptember 29-én írja biztos tényként Zsigmondnak, hogy Lajos király elesett a csatában: „Expectavimus hactenus feliciora, sed iam pro dolor! pro comperto est, quod maiestas sua strenue et insigniter cum hoste pugnando, inclinata acie nostrorum nostrisque in fugam conversis, equo, cui insidebat, graviter in proelio vulnerato, volens tandem manus hostiles non nisi tertiusmet effugere, *in quadam profunda fauce Danubii una cum equo decidens miserabiliter extinctus est.*” AT VIII, 224–225. (Kiemelések tőlem – K. P.)

²⁷ A király halálának bizonyítása csak azután válik hirtelen sürgőssé, hogy 1526. október közepére a cseh rendek hajlandónak mutatkoznak Ferdinánd megválasztására, ehhez azonban kétségbenvonhatatlan bizonyítékra van szükség, hogy Lajos már nem él. Ekkor küldik el Czettrichet Sárffy Ferenc győri várkapitány katonáinak oltalma alatt, hogy keresse meg Lajos holttestét. Ez korábban egyébként is igen kockázatos vállalkozás lett volna, mivel a török csapatok csak október 12-én hagyták el Magyarország területét. Lajos halálának eltitkolásával kapcsolatban lásd még BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje*, Történelmi Szemle, 1977, 6; valamint BOTLIK, i. m., 670.

állíthatom, hogy Zsigmond nem kérhette föl Brodaricsot egy ilyen mű megírására, de az ezt eddig alátámasztó legfőbb bizonyíték a fentiek fényében megdőlni látszik.

A felkérés hiányát alátámasztani látszó érv lehet továbbá, hogy Brodarics nem ír ajánlást a műhöz. A humanista gyakorlatban vajmi szokatlan lenne, hogy valaki megbízást, adott esetben pénzt kap egy mű megírásához és kiadatásához, majd előszó vagy ajánlás keretében nem méltatja mecénását.²⁸ Kétségtelen azonban, hogy a mű Krakkóban jelent meg, és Brodarics valóban kesztyűs kézzel bánt benne a lengyelekkel. Ezt eddig Zsigmond felkérésével indokolták. Ha viszont ez az érv kihullik a sorból, mi lehet a magyarázata Brodarics eljárásának? Ennek vélhető okaira rövidesen visszatérek. Előbb azonban vegyük szemügyre a másik megírási indokként emlegetett okot, Cuspinianus *Oratioját*.

A Cuspinianus-oratio

A mű keletkezésével kapcsolatos hagyományos álláspont tehát azt tartotta, hogy Brodarics Zsigmond felkérésének eleget téve, továbbá Cuspinianus magyarokat ért vádjait cáfolandó írta volna Mohács-beszámolóját. Ha az eddig elmondottak alapján elfogadjuk, hogy a Zsigmond-féle felkérés vagy nem létezett, vagy legalábbis nem bizonyítható, ez esetben fokozott jelentőséget nyer a Cuspinianus beszéde által jelentett motiváció, mely így első számú, sőt látszólag egyetlen indokká lép elő.

Ez már önmagában is egészen új megvilágításba helyezi a problémát, hiszen amennyiben elfogadjuk, hogy Brodarics legfőbb indoka a csata történetének megírására egy magyarokat vádakkal illető *oratio* állításainak megcáfolása volt, ez esetben a magyar történetírás egyik leghíresebb szövegét alapvetően történeti jellegű műből polemikus célzatú vitairattá minősítjük át. A kérdés taglalására a mű lehetséges céljainak vizsgálatakor még visszatérünk.

Most azonban először vizsgáljuk meg, egyáltalán szerepelhet-e Cuspinianus *adhortatioja* a Brodarics-mű megírásának indokai között. A kérdés felvethetőségét számomra két „hiány” tette lehetővé. Az egyik, hogy Brodarics sem a *Historia verissima* szövegében nem nevezi meg Cuspinianust, sem pedig ránk maradt levelezésében nem tesz róla említést.²⁹ Ilyen módon a szerzőtől származó közvetlen bizonyítékunk nincs arra, hogy

²⁸ Igaz, ezt a lehetséges érvet óvatosan kell kezelni, tekintettel arra, hogy nem ismerjük a Brodarics-szöveg első, 1527-es kiadását. Teljes bizonyossággal tehát nem állítható, hogy a mű nem tartalmazott ajánlást Zsigmondhoz, de ha mégis, akkor is megkockáztatható az a felvetés, hogy Brodarics talán *nem* a „megrendelés” miatt ajánlotta Zsigmondnak a művet. Vélhető személyes okaira később még visszatérek.

²⁹ Szövegszerűen ismert és ránk maradt leveleiben legalábbis nem. A talán leghíresebb Brodarics-levél ugyanis, melyet 1527. március 18-án Dévény várából írt a Prágában időző Ferdinánd királynak, bejelentve, hogy elhagyja Ferdinánd táborát és átáll Szapolyai oldalára, nem maradt ránk. A levelet sokan és sok helyütt hivatkozzák, pedig Fraknói Vilmos kivételével 1877 óta valószínűleg senki sem látta. FRAKNÓI a Századok 1877/1-es számában megjelent cikkében (*Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piacon*, 57–63) ad hírt a levél létezéséről. Elmondja, hogy a levelet hat másik dokumentummal együtt egy bizonyos lipcsei Ardenné báróné ajánlotta fel a Nemzeti Múzeumnak megvételre, az intézménynek azonban sajnos nem tellett a

valóban Cuspinianus beszédének magyarelles kitételei háborították volna fel Brodaricsot, és készítették volna egy cáfolat értékű mű megírására. Ha bármilyen bizonyítékkal szeretnénk előállni, az csakis közvetett lehet.

A másik, hogy a Cuspinianusról monográfiát író Hans Ankicz von Kleeheoven nem tud arról, hogy a szóban forgó buzdító beszéd valamilyen jelentősebb hatást váltott volna ki a kortársak körében, sem pedig arról, hogy különösebb magyarelles éle lett volna.³⁰ Első pillantásra tehát úgy tűnhet, hogy mivel Brodarics valójában nem említi Cuspinianust, a külföldi szakirodalom pedig mit sem tud a két mű közti esetleges kapcsolatról, talán csak a magyar szakirodalomban gyökeret vert másik legendával állunk szemben.

Ha azonban alaposabban elolvassuk Brodarics szövegét, a Cuspinianus-hatással kapcsolatos kezdeti kételyeink halványodni kezdenek. A szövegben több olyan célzás is van, mely ha nem is egyértelműsíti, de legalábbis erősen valószínűsíti, hogy műve írásakor Brodarics Cuspinianusszal, vagy vele is, polemizált. Nézzük meg közelebbről, melyek ezek!

250 forintnyi vételár. Fraknóinak, aki olvasta a levelet, valószínűleg nem engedélyezték, hogy közölje a teljes szöveget, így cikkében csupán kivonatolva ismerteti annak tartalmát. Eszerint Brodarics kész politikai láttelelet ad Ferdinánd uralmi törekvéseiről, szerinte elhibázott lépéseiről: késlekedésével lehetőséget teremtett Szapolyai megkoronázására, hagyta kicsúszni kezéből az országot, és mindezt most háborúval akarja visszafoglalni. Személyes sérelmeit is felelegeti: kihagyták a tanácskozásokból, titkolóznak előtte, hat hónapi szolgálat után mindössze ötven forint fizetést ajánlottak neki. És ebben a levélben, állítólag, elhangzik Cuspinianus neve is, akinek magyarokra szőtt gyalázkodásai a levél szövege szerint mélyen feldúlták Brodaricsot. Fél továbbá a Ferdinánddal érkező lutheranizmustól (!) is. Mindezek miatt, és mivel hírt kapott, hogy a legközelebbi budai országgyűlésen hazaárulással fogják vádolni, hazatér, és megvédi magát a vádak alól.

Ha a levélnek hitelt adunk, megfellebbezhetetlen bizonyíték arra, hogy Brodarics Cuspinianusszal kívánt polemizálni művében. Nem Fraknói szakértelmében kételkedem, de nem ez lenne az első hamisítvány a történelemben, és nem is az utolsó. Adatai szinte mind ellenőrizhetőek, de már-már túl koherens és összeszedett a többi Brodarics-levélhez viszonyítva. Az ismert levelek közül egy akad, mely alátámaszthatja a dévényi levél létezését. Brodarics április 12-én, már Budán levelet ír Andreas Criciusnak Krakkóba, beszámolva neki az elmúlt hetek eseményeiről (AT IX, 125–126). Ebben leírja, hogy indokait kifejtette Ferdinándnak, sőt előadta azokat Mária és tanácsosai előtt is. Arra hivatkozik, hogy a kezdődő vérontásban nem kíván részt vállalni, és mivel hazaárulással akarják megvádolni az országgyűlésen, hazatér. Cuspinianust, sajnos, nem említi. Mégis, a levél szövege, az érvelés erősen emlékeztet a Fraknói által adott összefoglalóra, így tulajdonképpen alátámaszthatja azt.

Kétségekre adhat okot viszont a következő adat: ERDÉLYI Gabriella *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése I. 1526–1532* című kötetében (Bp., 2005) kiadott egy a MOL állományában meglévő levelet, melyet Thurzó 1526. március 22-én Batthyány Ferenchez írt (MOL P 1314, Nr. 50466). Eszerint Brodarics nem kért engedélyt a távozásra, legalábbis Thurzó, aki Ferdinánd kérését közvetíti Batthyáynak, nem tud erről. „Nescimus, si Dominatio Vestra Magnifica intellexit unus nostrum videlicet Stephanus doctor Cancellarius non accepta licentia et praeter scitum omnium clam hinc ad Ioannem Waywodam discessit, quam rem cur fecit, non satis nobis constat.” *I. m.*, 93. Kételyeim fenntartása mellett a dévényi levél létezésének ügyében a jelen adatok birtokában nem mernék határozottan állást foglalni.

³⁰ Hans ANKICZ VON KLEEHOVEN, *Der wiener Humanist, Johannes Cuspinian*, Graz–Köln, 1959, 237–239. – A kortársak körében kiváltott hatás alatt Kleeheoven persze nem okvetlenül irodalmi reflexiókra gondolt, hanem sokkal inkább arra, hogy volt-e a buzdító beszédnek valami gyakorlati következménye. De vélhetőleg az irodalmi hatást is megemlítette volna, ha ismerte volna Brodarics művét, illetve a két mű közti feltételezett kapcsolatot.

Brodarics az előszóban azt hozza fel a mű megírásának indokaként, hogy úgy tapasztalja, néhányan másként beszélnek el az eseményeket, mint ahogy azok megtörténtek, a vereséget pedig nem a szerencse szokásos forgandóságának, hanem a magyarok bűnének és árulásának tulajdonítják.³¹ Ez a kezdés mindenképpen alátámasztja, hogy a Brodarics-mű esetében igenis polemikus szándékú textussal van dolgunk, amely valamely magyar-ellenes hangvételű szövegre vagy szövegekre kíván reflektálni. A célzás azonban még korántsem utal kellő egyértelműséggel Cuspinianusra. A mű végén azonban, amikor Brodarics Lajos király halálának körülményeit írja le, a következőket mondja: felháborodással vehetjük tudomásul, hogy egy bizonyos személy hazug módon merészkedik e tárgyról közzétett beszédében a mieinket királyuk árulóinak nevezni.³² Ez már a név említése nélkül is egyértelműbb utalás: beszédet, *oratiót* Mohácsról vagy annak kapcsán az adott időszakban legjobb tudomásom szerint csak Cuspinianus tett közzé. Bár neve itt sem hangzik el, de néhány sorral lentebb Brodarics tovább szűkíti a kört, amikor azt mondja, ő szégyelli magát, amiért az a híres történetíró ilyen ostobán, számára ismeretlen dolgot merészelt a nyilvánosság elé tární.³³ Cuspinianust, a jeles bécsi humanistát pedig elsősorban történetíróként tartották számon. Végül még egy adalék. Cuspinianus beszédében a legkonkrétabb vád az esztergomi katonákat, a huszárokat éri, akik fosztogatni kezdték a Budáról menekülő királyné hajóit.³⁴ Brodarics világosan reflektál az említett szöveghelyre, mikor azt mondja: a katonák okoztak ugyan némi kárt a királyné hajóiban, mégis messzire rugaszkodik az igazságtól az a személy, aki könnyűfegyverzetű katonáinkat, akiket huszár néven emleget, azzal vádolja, hogy megbecstelenítették volna a királyné szolgáloit és gúnyképpen papucsaikban táncoltak.³⁵

³¹ „Operae pretium fore putavi, si bellum, quod divus Ludovicus Hungariae et Bohemiae rex [...] proxime gessit, et in quo interiit, breviter describerem eo etiam consilio, quod video esse nonnullis, partim qui haec aliter, quam acta sunt, narrent, partim qui nostros alius aliam ob causam criminari non cessent atque hunc infelicem pugnae eventum non solitis rerum humanarum casibus sed nostrorum culpae falso adhibere nitantur.” BRODERICUS, *i. m.*, 21.

³² „Quo molestiore animo ferendum censeo, quod ausus sit quidam oratione etiam de hoc publicata, si oratio illa vocari debet, nostros sui regis desertores falso vocare.” BRODERICUS, *i. m.*, 54.

³³ „Sed idem ille egregius historiarum scriptor, qui haec scribit, et qui tot convicia in gentem nostram ingerit, huius etiam cladis historiam ita scripsit, ut me pudeat eum ita imprudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere fuisse ausum.” BRODERICUS, *i. m.*, 54–55.

³⁴ „Ventum est in Danubio ad Strigonium Archiepiscopalem sedem. Tum husserones, incolae regni, Turcis longe saeviores et crudeliores, nulla pietate moti, nulla misericordia, navem unam onustam regia suppellectile reginae auferunt, spoliunt et diripiunt. Nec tanta feritate satiati, nisi ludibrio etiam suam Reginam afficiant in tanta anxietate: muliebres vestes et puellarum soleas ex Gynaecio asportatas induunt, choreas faciunt, risus et subsannationes in timudum sexum iaciunt.” (Cuspinianus szövegének tudomásom szerint nincs modern, kritikai igényű kiadása. A szöveget KULCSÁR Péter fordította magyarra, és a *Mohács emlékezete* című kötetben jelent meg 1976-ban. A kötet 1979-es második, bővített kiadásában szereplő adat szerint Kulcsár fordítása a budapesti Egyetemi Könyvtár M. V. 102. jelzetű példánya alapján készült. Az én latin idézeteim egy, a szegedi Egyetemi Könyvtárban található példány szövegén alapulnak, mely egy Frankfurtban, 1601-ben megjelent kései kolligátumban található.)

³⁵ „Regina hac clade audita [...] trepide Posonium confugit rerum suarum magna parte per Danubium subvecta, in quibus et in his, quae civium Budensium erant, licet Andreas Orbonasz, qui arci Strigoniensi praeerat, nonnulla damna fecerit, tamen in huius rei commemoratione longe a veritate recessit ille, qui militibus

A fentebb elmondottak alapján tehát Brodarics egyértelműen egy olyan személy, illetve személy által írt szöveg ellenében írta saját művét, aki történetíró volt, a balvégzetű mohácsi csatáról beszédet jelentetett meg és abban egyéb vádak mellett mindenképpen említést tett az esztergomi huszárok garázdálkodásáról, akiket *vero nomine*, valódi nevükön huszárokként (huzarones/husserones) emleget. Ez leginkább a magyar viszonyokat közelebbről ismerő embert feltételez, márpedig Cuspinianus császári diplomataként rendszeresen járt Magyarországon, és jól ismerte az itteni viszonyokat. Ezek a célzások és a két szöveg reflektív helyei erősen valószínűvé teszik, hogy a Brodarics-szövegben meg nem nevezett ellenfél Cuspinianus, akinek beszéde tehát minden bizonnyal valóban hozzájárult Brodarics művének megszületéséhez, még hozzá nem is csekély mértékben, ha figyelembe vesszük, hogy Brodarics az előszóban a mű megírásának egyetlen okaként és céljaként a vádaskodások és hazugságok megcáfolását említi meg.

Ennek tükrében viszont felmerül a kérdés: miért nem tud Ankwic von Kleehoven semmit arról a hatásról, melyet a Cuspinianus-*oratio* Magyarországon, jelesül Brodaricsra gyakorolt? Elkerülte volna a figyelmét? Ilyen eset persze adódhat, és ekkor óhatatlanul felmerül a magyar szakma és szakirodalom felelőssége is, mely talán korántsem publikálta kellően széles körben a nemzetközi fórumokon a Brodaricsra gyakorolt Cuspinianus-hatás elméletét. De állhat más is a probléma hátterében. Ha az ember igyekszik a lehetőségekhez képest elfogulatlanul olvasni Cuspinianus szövegét, rá kell jönnie, hogy korántsem egy vérbeli magyarfalóval áll szemben! Alapvetően, a címnek megfelelően, egy, a német rendekhez intézett, törökellenes buzdító beszédéről van szó, amely ugyan Kleehoven szerint is szinte prédikatori hevületű, de ez a prédikatori hevület javarészt nem a magyarok ellen irányul. A török elleni fellépésre buzdítva a német rendeket Cuspinianus ugyan valóban tesz néhány oldalvágást a magyarok vétkes hanyagsága felé, de ugyanígy elítéli a keresztény fejedelmek nemtörődömségét is, és még ennél is hangsúlyosabban ostorozza a német birodalmi gyűlések tehetetlenségét, a fejedelmek iszákosságát mint a tehetetlenség és döntésképtelenség legfőbb okát, nem utolsósorban pedig éles és egyben gúnyos kirohanást intéz Luther ellen, aki korai írásaiban elítélte a török elleni fegyveres fellépést, amit Cuspinianus nehezményez.

Úgy gondolom, hogy Kleehovennek mint német olvasónak némi joggal nem tűnt úgy, hogy Cuspinianus *oratiójának* olvasása közben egy magyarellenes kitételektől hemzsegő művet tart a kezében, minthogy a szöveg alapállása nem is tekinthető magyarellenesnek. Végső soron furcsa is lenne *magyarellenességet* keresni egy *török elleni* buzdító beszédben! A korábban elmondottakat figyelembe véve azonban bizvást kijelenthetjük, hogy – még ha Cuspinianus szövegét nem is vádolhatjuk alapvető elfogultsággal – Brodarics kétségtávol találva érezte magát, így kijelenthető, hogy – szemben a legendának bizonnyalt Zsigmond-féle megbízással – a Cuspinianus-*oratio* messzemenően befolyásolta Brodaricsot művének megírásakor.

nostris levis armaturae, quos vero nomine huzarones apellat, eam culpam impingit, quod puellas reginales in-honestius habuerint et in earum soleis per ludibrium saltaverint.” BRODERICUS, *i. m.*, 58.

Datálási kérdések

Ez tehát azt jelenti, hogy Brodarics minden valószínűség szerint Cuspinianus *oratio*-jának megjelenése után kezdett saját szövegének megírásához. Mivel az eddigiekben, úgy vélem, sikerült meggyőzően bizonyítanom, hogy Zsigmond ominózus szeptemberi levele indifferens a mű keletkezési idejének meghatározása szempontjából, ha a Mohács-beszámoló pontosabb datálására törekszünk, a Cuspinianus-*oratio* megjelenési idejéből kell kiindulnunk. Sajnos azonban a Cuspinianus-szöveg is keltezetlen, így a pontosabb datálás során csak belső érvekre támaszkodhatunk. Hans Ankiewicz von Kleeheven két ilyen említ, és ezek alapján 1526 decemberére teszi a szöveg kinyomtatását. Kleeheven azzal érvel, hogy Ferdinándot mind a kancellárjához, Bernhard Cleshez intézett és a beszéd elé illesztett ajánlás, mind pedig a főszöveg cseh és magyar királyként említi. Már pedig cseh királlyá október 24-én, magyar királlyá viszont csak december 16-án választották meg Ferdinándot, aki tanácsadói javaslatára decemberi megválasztásáig valóban nem használta a magyar királyi címet, hogy ne sértse leendő magyar alattvalói alkotmányos érzékenységét.³⁶ Ezek alapján Kleeheven szerint a szöveg nem keletkezhetett 1526. december közepe előtt. A másik fontos érve, hogy Cuspinianus, miközben a német rendeket és fejedelmeket igyekszik rábírní a török elleni fellépésre, hangsúlyozza, hogy „Ferdinandus, *Hungariae et Bohemiae Rex* (!), nullam obmittit occasionem, quin *proximo vere* [...] bellum suscipiatur contra Christi hostes” (kiemelések tőlem – K. P.), azaz, hogy Ferdinánd, *Magyar- és Csehország királya* egyetlen alkalmat sem fog elszálasztani, hogy *a következő tavaszon* fegyvert fogjon Krisztus ellenségeivel szemben. Kleeheven szerint a „következő tavasz”-on (*proximo vere*) 1527 tavasza értendő, aminek csak akkor van értelme, ha a szöveg még 1526 folyamán íródik. Ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy Cuspinianus szövege csakis 1526 decemberének második felében íródhatott, ilyenformán 1526 decemberében vagy 1527 januárjában jelenhetett meg.³⁷ Figyelemre méltó érvelés, bár talán néhány ponton óvatossággal kell kezelni.

Korántsem biztos ugyanis, hogy még ha Ferdinánd – megválasztásáig – politikai okokból le is mondott a magyar királyi cím használatáról, azt udvari humanistáinak is tudomásul kellett venniük, azaz címezheték Ferdinándot magyar királynak 1526 decemberére előtt is. Igaz, Cuspinianus mellett szólhat, hogy tapasztalt diplomataként talán nagyobb figyelmet szentelt az ilyen finomságoknak. A „*proximo vere*” kifejezés viszont minden kétséget kizáróan 1527 tavaszára vonatkozik,³⁸ ami valószínűsíti, hogy Cuspi-

³⁶ Vö. BARTA, *i. m.*, 7.

³⁷ Lásd erről bővebben: Hans ANKIEWICZ VON KLEEHOVEN, *Der wiener Humanist...*, 238; illetve Hans ANKIEWICZ VON KLEEHOVEN, *Johann Cuspinian's Briefwechsel*, München, 1934, 167.

³⁸ Ez még akkor is igaz, ha feltesszük, hogy elméletileg „következő tavaszról” egészen tél végéig, tehát akár 1527 februárjáig lehetne beszélni, hiszen még februárban is 1527 tavasza a „legközelebbi” (*proximum*). Ennek tükrében, ha csak a Cuspinianus-szöveg belső érveire kellene támaszkodni, némi joggal kérdőjelezhetnénk meg a szöveg decemberi keltezését, ami csak akkor lenne kétségbevonhatatlan, ha Cuspinianus *proximo vere* helyett *proximo annó*t, következő évet írt volna. Éppen emiatt fontos azonban, akár még a Cuspinianus-beszéd datálásának megerősítése miatt is, hogy Brodarics szövege mindenképpen reflektál Cuspinianuséra, így biztosan annak megjelenése után íródott, ha pedig feltennénk, hogy a Cuspinianus-beszéd csak februárban

nianus valóban 1526 folyamán írta a beszédet, ami vélhetőleg tényleg 1526 decembere–1527 januárja folyamán került ki a nyomdából, így végső soron Kleehoven datálása elfogadható.

Mit mondhatunk ezek alapján Brodarics művének keletkezési idejéről? Ha szerzőnk foglalkozott is a Cuspinianus-beszéd megjelenése előtt a csata története megírásának gondolatával (ezt jelenlegi ismereteink birtokában sem kizárni, sem bizonyítani nem tudjuk), a döntő elhatározáshoz mindenképpen kellett Cuspinianus szövegének erjesztő hatása, hiszen az előző fejezetben rámutattunk, hogy Brodarics valóban Cuspinianusszal vitatkozik saját művében. Elfogadva Kleehoven érvelését ez azt jelenti, hogy Brodarics nem kezdetett hozzá szövegének megírásához 1527 januárját megelőzően. Mivel a szöveg 1527. április 18-án Krakkóban megjelent, legkésőbb március végén készen kellett lennie, hiszen el kellett juttatni Krakkóba, ott szedni és nyomtatni kellett, amihez szintén időre volt szükség. A bevezetőben már említettem, hogy a kritikai kiadás előszavában Kulcsár Péter a szöveg keletkezését március 18. és április 18. közé teszi. Mint már említettem, Kulcsár azzal érvel, hogy a szöveg Szapolyait királynak mondja, ezért csak Brodarics átállása után íródhatott, márpedig ismereteink szerint Brodarics március 18-án még Dévényben van, ami Habsburg-érdekszféra, szerinte tehát ott nem írhatta alapvetően János-párti szövegét.

Nézetem szerint a Kulcsár által megállapított időintervallum túlságosan rövid. Hiszen ha elfogadjuk, hogy a fentebbi nyomdatechnikai okok miatt a szövegnek március végén, de legkésőbb április legelején készen kellett lennie, Brodarics viszont nem kezdetett hozzá március 18-a előtt, akkor szerzőnknek jóformán két hete sem volt a mű megírására! Nem beszélve arról, hogy ha március 18-án még Dévényből ír levelet, március 24-én viszont már Budán írja alá az országgyűlés Ferdinándhoz címzett levelét, akkor a 18–24-ig tartó öt-hat napban még utaznia is kellett, erre még kevés poggyász esetén is számolhatunk egy, de inkább két napot,³⁹ majd részt vett az éppen zajló országgyűlés vitáiban, hiszen tisztázni kellett magát az árulás vádjá alól, igyekeznie kellett berendezkedni Budán: egyszóval írásra aligha maradhatott túl sok ideje. A Mohács-beszámoló szövege pedig túlságosan jól felépített, átgondolt és rafinált retorikát használó szöveg ahhoz, hogy pusztán egy-két nyugodtabb nap rohammunkája termékének tekinthessük. Egyáltalán nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Brodarics Budára érkezése után még csiszolt a szövegen, tehát hogy lényegében március 18. és április 18. között *fejezte be*, de teljességgel valószínűtlennek gondolom, hogy március 18-a után kezdett volna bele a szöveg írásába!

Kulcsárnak abban azonban alighanem igaza van, hogy a pozsonyi udvar sűrűjében talán mégsem születhetett a mohácsi csatáról egy János-párti beszámoló. De Brodarics nem is volt végig a pozsonyi udvarnál márciusi végleges átállása előtt! Viszonya 1527 januárjára meglehetősen elmérgesedett a Mária királyné körüli Habsburg-párral. Addig-

készült és jelent meg, a későbbiekben tárgyalandó okok miatt „nem hagynánk időt” Brodaricsnak saját válaszmunkája megírására.

³⁹ Gondoljunk arra, hogy Brodarics a mohácsi síkról hét nap alatt ér Pozsonyba, pedig akkor menekül, és nyilván siet, ahogyan csak tud.

ra fokozatosan kiszorult a belső körből, a tanácskozásokba, döntéshozatalba alig vonták be, bizalmatlanok voltak irányában. Talán ez is közrejátszott abban, hogy márciusban már bizonyosan nem Pozsonyban, hanem Dévényben tartózkodott, Bornemisza János várában. Már Budán kelt két, Lengyelországba írt levelében maga tudósít bennünket arról, hogy az utolsó heteket Dévényben töltötte.⁴⁰ Mint írja, előbb néhány hónapot Pozsonyban időzött Mária királyné udvarában, majd megundorodva, vagy inkább visszarettenve attól, hogy látta, milyen veszély fenyegeti Magyarországot, visszahúzódott Dévény várába. Március 18-án, átállását megelőzően, innen keltezte a Fraknoi által kivonatolva közölt „búcsúlevelét” Ferdinándhoz. Dévény az öreg Bornemisza János vára volt, ahová Brodarics visszahúzódott az udvari intrikák elől, melyektől talán vissza is riadt, de amelyekből bizonyosan ki is hagyták. Véleményem szerint itt, valamikor 1527. január végén, februárjában kezdhett hozzá a Mohács-beszámoló megírásához.

Hogy Brodarics már valóban nem volt Habsburg Mária környezetében, amikor hozzáfogott az íráshoz, és hogy ez minden valószínűség szerint már az 1527-es évben történt, arra két, Brodarics szövegéből vett belső érvelés szeretnék felhozni. Brodarics egy helyen a következőképp fogalmaz: „Megjött Thurzó Elek körülbelül kétszáz gyalogja néhány ágyúval, mert ő maga a veszprémi püspökkel Budán maradt a királyné körül, ők ketten rendeltettek védelmére és szolgálatára, és ők lettek aztán társai menekülésében is; *ők mind a mai napig megmaradtak a királyné szolgálatában.*”⁴¹ Velük ellentétben viszont Brodarics, amikor ezt leírja, valószínűleg már *nincs* a királyné szolgálatában, de legalábbis a közelében.

Ami pedig az időpontot illeti. Láttuk, Brodarics csak a Cuspinianus-szöveg ismeretében írhatta saját művét, azt pedig Kleehoven nagyon is valószínű szempontjainak figyelembevételével 1526 decemberére–1527 januárjára datáltuk. Ezt megerősíteni látszik a következő szöveghely. Brodarics ezt írja a király halálának következményeivel kapcsolatban: „A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták, inkább balsorsunkra, hogy királyunkat is elvesztívén, ne csak azt kelljen elszenvédnünk, amit a külső ellenség mért ránk, hanem a *meghalt helyébe más király választása körüli belső viszálykodások és pártoskodások is gyötörjenek bennünket.*”⁴² Talán nem túlzás megkockáztatni, hogy Brodarics az előbbi mondatot már nem csupán a gyakorlatilag szeptember–október, azaz Szapolyai jelölése óta tartó pártviszályok, de a valóban megvalósuló kettős királyválasztás, azaz Ferdinánd 1526. decemberi megválasztásának ismeretében írta.

⁴⁰ „Ego ex Posonio, ubi per hos menses superiores apud maiestatem reginalem, dominam meam gratiosissimam, partim vero in castro Deven, quod est domini Bornemyzae, fui, ad proximum regni conventum generalem redii...” AT IX, Nr. 109, p. 111. „Perscripseram circa initia istarum divisionum post cladem illam lamentabilem a nobis acceptam Vestrae Reverendissimae Dominationi omnem consiliorum meorum rationem. Idem feci aliquot ante septimanis ex castro Deven, quo me contuleram, pertaesus et abhorrens potius ab his rebus, quas impendere videbam.” AT IX, Nr. 122, p. 125. (Kiemelések tőlem – K. P.)

⁴¹ BRODARICS, *Igaz történet...*, 316. A *Historia verissimá*ból származó magyar idézeteim mind KULCSÁR Péter fordítását követik. A lapszámok a Magyar Remekírók sorozat *Humanista történetírók* című kötetében megjelent szövegre vonatkoznak.

⁴² BRODARICS, *i. m.*, 323.

retében vetette papírra. A későbbiekben látni fogjuk, az, hogy Brodarics nem említi *expressis verbis*, hogy az országnak két királya van, nagyon is fontos részét képezi a szöveg célkitűzéseinek. Ha viszont a fentebbi sorok valóban a kettős királyválasztással járó belviszályra utalnak, minden kétséget kizáróan kijelenthetjük, hogy Brodarics aligha fogott hozzá az íráshoz 1527 januárja előtt. Helyt adva Kulcsár Péter meglátásának, hogy a királyné környezetében vélhetőleg nem kezdett bele a János-pártira hangolt szöveg írásába, hihetőbb, hogy valóban csak februárban, Bornemisza várában fogott neki a munkának. Nézetem szerint azután márciusban egy kész vagy majdnem teljesen kész szöveggel érkezhetett Budára, ahol arra mindenképpen lehetett módja és ideje, hogy a szöveget befejezze és a végső simításokat elvégezze rajta. Mindezek alapján március 18-át, a szöveg keletkezésének Kulcsár Péter által megállapított *terminus post quem*-jét másfél-két hónappal korábbra, január vége, február elejére tenném, befejezését pedig március vége, április elejére, figyelembe véve, hogy – mint már említettem – a nyomtatáshoz is idő kellett.

A fenti oldalakon sokat foglalkoztunk a mű keletkezését kiváltó indokokkal és a keletkezés idejének minél precízebb meghatározásával. Erre azonban korántsem csak valamiféle öncélú filologizálás vezetett bennünket. Meggyőződés, hogy Brodarics gondosan retorizált, sokrétű szövegének alaposabb vizsgálatához és megértéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújt, ha tisztában vagyunk vele, milyen történelmi és személyes szituációban íródik a mű. Amikor a továbbiakban a Brodarics-mű könnyebben vagy nehezebben kitapintható célkitűzéseit kezdjük vizsgálni, fontos lesz szem előtt tartanunk, hogy olyan szövegről beszélünk, amely nagy valószínűséggel Brodarics életének igen bizonytalan, átmeneti időszakában, (nagyreszt legalábbis) 1527. február–március folyamán keletkezett.

A mű céljai

Felmerül a kérdés: vajon ha a Zsigmond-féle megbízás nem létezett, akkor pusztán csak a Cuspinianus beszéde által kiváltott felháborodás adott-e tollat Brodarics kezébe? Egy alapvetően polemikus művel van dolgunk? Brodarics szövege, bár alapvetően történetírói alkotás, valóban számos polemikus elemet tartalmaz. A szöveget újabban a retorikai szerkesztettség szempontjából vizsgáló Tóth Zsombor mutatott rá arra, hogy a történetírásként kezelt munka mennyire pontosan elemezhető retorikai kategóriák mentén.⁴³ Ezt ő is azzal magyarázta, hogy „az emlékirat sajátos vitahelyzetben jelenít meg egy Mohácsról szóló beszámolót, amelynek nemcsak mint történetnek kell megállnia a helyét, hanem Cuspinianusnak a magyarokat felelőtlenséggel megvádoló *Oratiója* ellenében is meggyőzően kell bizonyítania az »eltérő valóságot«”.⁴⁴

⁴³ TÓTH Zsombor, *Fons vs. memoria? Retorikatörténeti megjegyzések Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról készült latin nyelvű beszámolójához*, Református Szemle, 2004, 698–710.

⁴⁴ TÓTH, i. m., 706.

Felmerül azonban a lehetőség, hogy Brodarics nem kizárólag Cuspinianusszal vitatkozik, még akkor sem, ha rajta kívül más ellenfelet a mű szövegéből aligha tudunk azonosítani. Ha a rendkívül hangsúlyos *praefatio* mondataira gondolunk, ott Brodarics úgy fogalmaz: *néhányan* az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek. Lehet, hogy a többes szám csupán szándékos ködösítés, de lehet, hogy valóban nem csupán Cuspinianusszal akart vitába szállni. Ha így van, akkor kikkel még?

Fentebb azt írtam, 1527 tavaszáig Cuspinianusén kívül nem ismerünk más szöveget, mely Moháccsal foglalkozik és nyomtatásban megjelent volna. Valóban nem ismerünk más *latin* nyelvű szöveget. Ismerünk viszont számos német nyelvű újságlapot, úgynevezett *Neue Zeytungot*, melyek a csatával és Lajos király sorsával foglalkoznak.⁴⁵ Ezek ismeretében elképzelhető, hogy Cuspinianus *Oratiója* csak az utolsó csepp volt a pohárban. Ha Cuspinianus szövegét nem tekinthetjük is kimondottan magyarellenesnek, ezek a kor kvázi bulvársajtójaként is működő újságlapok annál nyíltabban vádolták árulással, a törökkel való összejátszással, gyávasággal, nem utolsósorban pedig királyuk cserbenhagyásával a magyarokat. Nem valószínű, hogy a németül íródott szenzációhajhász újságlapok önmagukban különösebben felkavarták volna Brodaricsot, a művelt humanistát, de amikor hasonló vádak fogalmazódtak meg latinul is az elit közvélemény befolyásolására, az ellenlépésekre készíthette.⁴⁶ Az újságlapok által terjesztett rémhíreket nagyszerűen ki lehetett aknázni a politikai propaganda céljaira, a magyarellenes hangulatkeltesre, ami a Szapolyai uralta Magyarország fegyveres megtámadására készülő Ferdinándnak mindenképpen kapóra jött. Ennek fényében némileg más megvilágításba kerülhet Cuspinianus azon kitétele is, hogy Ferdinánd a következő tavasszal (azaz 1527-ben) támadást fog intézni Magyarországon *Krisztus ellenségei* ellen.⁴⁷ Árulkodó megfogalmazás. Cuspinianus nem a törökökről beszél, bár nyilván rájuk is érthető ez a kitétel, hanem Krisztus ellenségeiről. Néhány kétségtelenül fontos délvidéki várat leszámítva Magyarországon ekkor történetesen már/még nem állomásoztak török csapatok, viszont az emlí-

⁴⁵ Jó összefoglalót ad a Mohács tematikájú német újságlapokról és népekekről: PUKÁNSZKY Béla, *Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 277–294; FRAKNÓI Vilmos, *A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*, MKsz, 1876, 8–14; BLEYER Jakab, *Magyar vonatkozású német történeti népekek 1551-ig*, EPhK, 1897, 334–347, 417–436; HUSZÁR Imre, *Hazánkra vonatkozó külföldi újsághírek a XVI–XVII. századból*, Száz, 1912, 517–520. – Az újságlapok történeti forrásértékéről máig mérvadó BENDA Kálmán, *A törökkor német újságiradalmá a XV–XVII. században*, Bp., 1942. A Német Birodalomban gyakorolt hatásukról vö. HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., 1937. Az 1526-ban megjelent német újságlapokról több forrásból is lehet tájékozódni. APPONYI Sándor, *Hungarica*, Bp., OSZK, 2004; KERTBENY Károly, *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok*, Bp., 1880; CARL GÖLLNER, *Turcica: Die europäischen Türken-drucke des XVI. Jahrhunderts 1–3*, Bucuresti, Acad. RPR, 1969–1978; HUBAY Ilona, *Röplapok, újságok, röpiratok az OSZK-ban 1480–1718*, Bp., 1948; NÉMETH S. Katalin, *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720: Katalog der HAB Wolfenbüttel*, München–New York–London–Paris, 1993.

⁴⁶ Lásd erről bővebben: KASZA Péter, *Bulvársajtó – retorika – történetírás: Megjegyzések Brodarics István Historia verissimájának keletkezéstörténetéhez*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 29(2006), 123–133.

⁴⁷ „Ferdinandus Hungariae et Bohemiae rex nullam obmittit occasionem quin proximo vere coactis ex Bohemis, Moravis, Slesitis ex Imperio Principibus et proceribus immensis militibus et generoso exercitu bellum suscipiatur contra Christi hostes.” CUSPINIANUS, *Oratio*.

tett támadás irányulhatott a törökbérencként kezelt Szapolyai ellen is.⁴⁸ Az érlelődő fegyveres offenzíva légkörében Cuspinianus magyarellenes kiszólásai különösen nagy nyomatókat kaptak. A két király közti háború kitörését megakadályozni törekvő Brodaricsot ez fokozottan cselekvésre sarkallhatta.

A nagypolitikai célok mellett azonban a szöveg megírásának lehettek személyes okai is, és itt véleményem szerint különös hangsúlyt kap a korábban már tárgyalt probléma, hogy mikor írja Brodarics a szöveget.

Levelezéséből tudjuk, hogy 1527. április 3-án már Budán van, innen ír egy részben magyarázkodó, részben hálálkodó levelet Tomickinak.⁴⁹ Levelében megköszöni, hogy Zsigmond lengyel király közbenjárt érdekében János királynál, bár azt nem részletezi, miben is állt ez a közbenjárás. Alig tíz nappal később Andreas Cricius przemysli püspöknek írott levelében újfent megköszöni lengyel barátai segítségét.⁵⁰ Sajnos nem ismerjük azt a levelet, melyet Zsigmond ez ügyben küldhetett Szapolyainak, de ismerünk egy rövid, protezsztáló levelet, melyet a lengyel király ugyanebben az évben írt Gerendi Miklós királyi titkár érdekében: e levél szerint Gerendi a mohácsi csata után úgy vélte, akkor cselekszik a leghelyesebben, ha Pozsonyban csatlakozik Mária királyné udvarához; később azonban, amikor az események szerinte kedvezőtlen fordulatot vettek (ezt a levél nem részletezi), inkább vissza akart térni hazájába. De mivel attól tartott, hogy Szapolyai esetleg neheztel majd a Pozsonyban töltött hónapok miatt, ezért Zsigmond közbenjárását kérte.⁵¹ Gerendi „útvonala” tehát kísértetiesen hasonlít Brodaricséra.

Feltehetőleg Brodarics is ezt az utat járta: miután a Pozsonyban töltött hónapok alatt, itt most nem részletezhető okok miatt, fokozatosan megromlott a viszonya a Habsburg-párttal, vélhetően igyekezett lengyel segítséggel előkészíteni hazatérését Szapolyai udvarába. Így a Mohácsról szóló beszámoló megírása mögött esetleg némi humanista furfangot is sejthetünk: válaszként egy kétségtelenül Ferdinánd-párti bécsi humanista magyarázatot is vádakkal illető szövegére, megírt egy olyan apológiát, mely alapvetően szikár stílusával messzemenően pártatlannak tűnik, de két alapvető vonása mindenképpen szembeötlő. Egyrészt nagy súlyt fektet arra, hogy megvédje Szapolyait az árulás vádjától, és azzal, hogy megírja a csata előtt a vajdának küldött ellentétes értelmű parancsok történetét, hitelt érdemlő magyarázatát adja, miért nem érhetett oda időben Szapolyai a

⁴⁸ Ferdinánd már 1526. november 24-én azt írja Margit főhercegasszonynak Brüsszelbe, hogy Szapolyai lepaktált a törökkel. Vö. *Magyar történelmi okmánytár brüsszeli levéltárakból I, i. m.*, 45–47.

⁴⁹ AT IX, 111–112.

⁵⁰ AT IX, 125–126.

⁵¹ „Secretarius serenissimi domini Ludovici, nepotis nostri charissimi, dominus Nicolaus Gerendi, cum post infelicem et infaustam pugnam apud Mohacz commissam superasset cumque rebus suis optime consultum fore cuperet – ita ut homini proprium est curare – existimavit, commodissime se facere, si se ad reginalem maiestatem, tunc Posonii agentem, conferret, ubi existens, postquam rerum omnium seriem longe aliter, quam ipse forsan opinabatur, cecidisse immutatamque esse cognosceret, constituit secum ad patriam redire et pedibus Maiestatis Vestrae se subicere. Verum quia interim veretur, ne quam propter eius hanc mutationem Maiestas Vestra erga eum indignationem conceperit, confugit ad nos obsecrans, ut eum Maiestati Vestrae commendaremus eamque ei placatam efficeremus.” AT IX, 207–208.

csatába,⁵² másrészt nagyon elegánsan megindokolja, hogy a törökkel előző évben fegyverszünetre lépő Zsigmond miért nem nyújthatott segítséget végveszélybe került unokaöccsének.⁵³ Ilyen módon a szöveget nem csupán történetírói alkotásként olvashatjuk, hanem klasszikus humanista ajándékként is, amit egy pártfogást kérő író nyújt át leendő pártfogójának. Árulkodó jel lehet, hogy míg Brodarics Pozsonyból írt leveleiben Jánost következetesen vajdaként emlegeti, mintegy magáévá téve a Habsburg-párt szemléletét, akik soha nem ismerték el János királlyá választását, addig a Mohács-beszámoló szövegében Szapolyai úgy jelenik meg, mint aki később *király* lett.⁵⁴

Végezetül visszautalnék a krakkói megjelenés korábban már említett problematikájára. Brodaricsnak nyilvánvalóan nem volt pénze kiadni saját művét, Lengyelországban viszont kellő kapcsolatokkal rendelkezett. Nem túlságosan nyíltan, de alapvetően mégis János-párti szövege nem is nagyon jelenhetett volna meg a bécsi vagy a pozsonyi udvar érdekszféráján belül. A Ferdinánd és Szapolyai közt közvetíteni igyekvő, királyként való elismerésével viszont bizonyos mértékig Szapolyait támogató lengyel udvar politikájába ugyanakkor kimondottan jól illeszkedhetett egy Jánost védelmező szöveg, így a krakkói megjelenés szinte kézenfekvő. Az pedig Brodaricsnak volt elemi érdeke, hogy igyekezzék a lengyelek kimosdatásával jó pontokat szerezni annál az udvarnál, melynek segítségére feltétlenül számított a Szapolyai-párt felé való tapogatózásai során. Ilyen értelemben tehát a Zsigmond-féle felkérést alátámasztó két, korábban említett indirekt bizonyíték, hogy ti. a mű Krakkóban jelent meg, továbbá hogy igyekszik felmenteni Zsigmondot és a lengyeleket Lajos cserbenhagyásának ódiuma alól, más megközelítésből, de szintén indokolhatóvá válik.

Végezetül még egy lehetséges célt szeretnék megemlíteni. R. Várkonyi Ágnes vetette föl, érzékelve Brodarics szövegének propagandisztikus jellegét, hogy a mű az 1527 nya-

⁵² „...quae res [ti. a korábban említett ellentétes értelmű parancsok] pro magna parte in causa fuit, ne wayvoda ad tempus praelii adesse potuerit.” BRODERICUS, *De conflictu...*, 33–34.

⁵³ „Nam de rege Poloniae Sigismundo, patruo regis alia prorsus ratio esse videbatur, quod is foedus cum Turca paulo ante pepigerat extremum excidium a suis regnis, quando aliter inter tot Christianorum principum dissidia non posset, vel hoc pacto avertere conatus, neque videbatur princeps integerrimus et fidei observantissimus contra confoederatum principem auxilia ulla praestiturus.” BRODERICUS, *De conflictu...*, 27. – Ez a fajta érvelés ráadásul már ekkor igen komoly múltra tekinthet vissza. Thuróczy írja krónikájában, hogy már I. (Jagelló!) Ulászló várnai veresége is azzal függött össze, hogy megszegte az esküvel szentesített szegedi békét. A lengyel diplomácia valószínűleg hivatkozott is az esküszegés korábbi vészes következményeire, amit Burgio báró 1526. augusztus 13-i jelentése is megerősít. Sőt! Ulászló várnai vereségét és halálát még Cuspinianus is említi, és szintén a végzetes esküszegéssel hozza összefüggésbe, mintegy fejet hajtva a távolmaradást indokló lengyel érvek előtt. (A lengyel király jóindulata a Habsburgok számára is fontos!) Ennek tükrében Brodarics nem egyszerűen remek érveket használ a lengyelek felmentésére, hanem minden valószínűség szerint magát a hivatalos lengyel érvrendszert veszi át és mondja föl. Jobb megoldást aligha választhatott volna.

⁵⁴ „Transsylvaniae praeerat Ioannes Zapoly comes Scepusiensis, is, qui paulo post regnum est adeptus, [...] tanta apud nobilitatem gratia et favore ut iam inde a puero omnes cum veluti regni successorem, si illud herede legitimo vacuum remansisset, observarent, et in eum unum omnium oculi essent coniecti.” BRODERICUS, *De conflictu...*, 24. – További gesztus Szapolyai felé, hogy Brodarics úgy tesz, mintha nem tudná, még ha utód nélkül is hal meg II. Lajos, *szereződésileg* akkor is van törvényes örökös: Habsburg Ferdinánd. Ezt az érvelést valószínűleg számtalanszor hallotta pozsonyi tartózkodása alatt, mégis: Ferdinándról egyetlen szóval sem mondja, hogy később őt is királlyá választották volna.

rán zajló olmüti béketárgyalásokra készült volna, azzal a céllal, hogy Szapolyai irányába hangolja az európai közvéleményt.⁵⁵ Az elmélet joggal vetődik fel, hiszen az olmüti tárgyalások lengyel közvetítéssel zajlottak, ez pedig újabb magyarázattal szolgálna a krakkói megjelenésre, és Brodarics lengyelekkel, főleg pedig Zsigmonddal szembeni nagyvonalúságára. A problémát nézetem szerint a dátumok jelentik. R. Várkonyi Ágnes azt írja, hogy a tárgyalások 1527. április 15–június 15-ig tartottak. Holott a két fél képviselői csak június 1–15. között tárgyaltak egymással, áprilisban az Acta Tomicianában olvasható dokumentumok szerint csak a megállapodást írták alá arról, hogy júniusban tárgyalóasztalhoz ülnek.⁵⁶ Figyelembe véve, hogy a *Historia verissima* 1527. április 18-án megjelent, Ferdinánd pedig március 26-án, János pedig csak április 14-én ratifikálta a béketárgyalások júniusi megkezdéséről szóló egyezményt, aligha tartható az az álláspont, hogy a belső körből fokozatosan kikerülő Brodarics túl sokat tudott volna a készülő tárgyalásokról, és azok kedvéért írta volna művét. Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy amikor márciusban bemutatta a kész szöveget Szapolyainak, az alkalmasnak látta akár politikai propaganda céljára is, így ha el is vetjük azt a feltételezést, hogy Brodarics kimondottan Olmütre írta volna a Mohács-beszámolót, azt nem zárhatjuk ki, hogy gyors kinyomtatásába a közeledő tárgyalások nagyon is belejátszottak.

⁵⁵ R. VÁRKONYI ÁGNES, *Alternatívák Mohács után*, Bp., 1996, 16.

⁵⁶ AT IX, 127–129.